

18-GERÇEKÇİLİK (REALISM)

19. yüzyılın ilk yarısında bilimde materyalizme ve pozitif bilimlere yöneliş, bu yüzyılı bilimlerin felsefeden medet umduğu değil; aksine, felsefenin bilimlere muhtaç kaldığı bir dönemin başlangıcı yaptı. Felsefe ve bilim alanındaki gelişmeler, sanatta gerçekçilik akımının ortaya çıkmasına yol açtı.

İdealist felsefenin temsilcisi Hegel 1831’de ve Goethe 1832’de ölmüşlerdi. İdealist felsefenin yerine ateist ve materyalist düşünce egemen olmaya başlıyordu. 1839’da ise önemli bir olay olmuş ve Auguste Comte’un “Olgucu Felsefe Dersleri” (*Cour de la Philosophic Positive*) adlı kitabı yayımlanmıştı.

Kitaba konu olan pozitivism (*Tr. Olguculuk.*) 19. Yüzyılda filizlenip 20. Yüzyılda iyice yeşeren, her türden bilgi araştırmasının kayıtsız koşulsuz olgulara ya da gerçeklere dayandırılması gerektiğini savunan bir felsefe anlayışıydı. Pozitivizm, bilgi edinme sürecinde yalnızca olgular dünyasını, onun temelini oluşturan deneye açık yasaları esas alır, kurgusal metafiziğin açıklamalarını ilkece doğrulanıp sınanmaya açık olmadıkları için anlamsız bulur. Kökleri çok eskilere, Rönesans ile birlikte gelen bilimci bakış açısına, başta Galileo Galilei’nin bilimsel görüşleri olmak üzere Bacon ile Descartes’in felsefelerine uzanır. Pozitivizm terimi bilginin doğasını açıklamak için sunduğu temel yaklaşımı nitelendirmek amacıyla ilk kez Auguste Comte (1798-1857) tarafından kullanılmıştır. Pozitivizmin genel bakış açısına göre, insan zihni doğası gereği şeyleri mutlak yapılar yoluyla kavrama, şeylerin en son nedenlerini ortaya koyma yetisi taşımamaktadır. Bu yüzden öncelikle yapılması gereken, insan zihninin izleyebildiği olgular arası ilişkilere dönmektir. Tam bu bağlamda Comte şöyle diyordu: “Mutlak bir kural vardır, o da mutlak diye bir şeyin olmadığıdır.” Comte, dünyayı değiştirip dönüştürme yolunda bilime ve felsefeye büyük iş düştüğünü söyler. Bilim bize doğruyu gösterir, doğruyu görmekse eylem için üstünden atlanamayacak bir zorunluluktur. Bilimden öngörü, öngöründen de eylem doğar. Kısacası Comte’un pozitivism anlayışında bilime kayıtsız şartsız duyulan sarsılmaz bir inanç söz konusuydu.¹

Bu anlayışa göre, bir şeyin bilim olması için gözlemlenebilmesi, laboratuvarında incelenebilmesi ve deney konusu olabilmesi, tümevarım ve tümdengelim gibi metotlarla ifade edilebilir olması gerekmektedir.

Pozitivizmle birlikte, çağımızın bilimi için “modern bilim” deyimi kullanılmaya başlandı. Öyleyse şöyle soruların akla gelmesi doğaldır: “Eski” ve “ilkel” dediklerimiz, bilimsel görüşlerini ortaya koyarken, gözlemi, deneyi, tümdengelim ve tümevarım metotlarını (o zamanın teknolojik olanakları çerçevesinde de olsa) kullanmamışlar mıdır? 5000 yıl önce Güneş yılını 365 gün, 6 saat, 15 dakika, 41 saniye olarak hesaplayan Uruşular’ın bilimini, “Pisagor Teoremi” olarak bilinen teoremi Pisagor’dan 650 yıl önce bulmuş olan Çinlilerin bilimini, M.Ö. 2000 yıllarında Güneş ve Ay tutulmalarını önceden hesaplamayı başarmış olan Babillilerin bilimini ne olarak nitelendireceğiz? Musevi kabbalacı ve Hıristiyan gnostik bilimcileri nasıl tanımlayacağız? İslâm dünyasındaki mutasavvıf bilim insanlarını ne olarak değerlendireceğiz? Günümüzün bilimi, üç yüzyıl sonra hangi sıfatla nitelendirilecektir?

Bu ve buna benzer soruların ortaya atılmasıyla, Modern bilimin pozitivism ile başlatılması, geçmişteki bilimlerin ilkel olarak nitelendirilerek dışlanması, birçok tarihçi ve bilim insanı tarafından sorgulanır oldu. Batılıların pozitivismden sonraki bilimi birdenbire ortaya çıkmış bir mucize olarak gösterip yüceltmelerinin arkasında, “akıllı ve bilimselliği” Batı’nın egemenliğinde ve tekelinde olan bir şey gibi göstermek, böylece Batı’yı yüceltmek, Batı’nın üstünlüğünü ve egemenliğini kabul ettirmek gibi bir ideolojik ve siyasi amaç olabileceği ihtimali akla geliyor.

Yine 1839 yılında Dauguerre, fotoğrafçılık alanında yapılan ilerlemeyi yayımlıyordu. Böylece objenin resmi, sanatçının sübjektif yaratıcı fantezisine gerek kalmadan elde edilebiliyordu. Courbet’in Paris’e gelip kendini “ilk realist” olarak tanıtmayı, yine 1839 yılına rastlar. Gerçekçilerin o zamanlar ortaya attıkları esas, fotoğrafın işlevine dayanıyordu: “İdealistler gibi gerçeği ayıklayıp kuvvetlendirmek değil, aksine doğaya sadık olarak yansıtmak, teorilere boğmak değil, pozitif olarak biçimlendirmek.”² Artık resim malzeme olarak şairane öğeleri değil, objeyi gösterecekti.

Hegel’in ölümünden sonra onun öğrencileri Ludwig Feuerbach ve Karl Marx, Alman felsefesinin önemli isimleri olarak ortaya çıktılar.

Feuerbach, ateizmin ve materyalizmin en önemli temsilcilerinden biri olarak görülüyordu. Karl Marx ise Engels’le birlikte Hegel’in diyalektik yöntemini geliştirerek “diyalektik materyalizm” ve “tarihsel materyalizm” kavramlarını felsefe dünyasına sunuyordu. 1847’de Komünist Manifesto’yu yazan Karl Marx’ın fikirleri dünyayı yeni bir yöne doğru götürmeye başladı.

Yine bu sıralarda İngiliz doğa bilimci Charles Darwin (1809-1882) evrim kuramını geliştirmiş, bu kuramını “Beagle Yolculuğu” ve “Türlerin Kökeni” adlı kitaplarıyla ortaya koymuştu. Bu kurama göre değişmemiş bir tür yoktur, tüm türler “yaşama savaşı”, “doğal ayıklanma” ve “çevreye uyum sağlama” gibi sebeplerle başka türlerin evrim geçirmesiyle ortaya çıkmışlardır. Darwin, 1871 yılında bir diğer önemli yapıtı olan “İnsanın Türeyişi”ni yayınladı. Darwin’in evrim kuramı, Tanrı’nın varlığına ve yaratılışa ilişkin inançları sarstığı düşüncesiyle şimşekleri üstüne çekti. Diğer taraftan “Doğal ayıklanma” düşüncesi ezen-ezilen uluslar ölçeğinde yorumlanarak “Sosyal Darwinizm” tezi ortaya atıldı. Oysa Darwin, Sosyal Darwinizmin fikir babası, kurucusu ya da geliştiricisi değildi. Sosyal Darwinizme göre, canlıların evriminde rol oynayan doğal ayıklanma mekanizması yani biyolojik evrim, insan topluluklarının evriminde de rol oynamaktadır. Bu tezin ortaya atılmasıyla, bazı ulusların diğer ulusları ezmesi ve köleleştirilmesi olgusuna meşruluk kazandırılmaya çalışıldı ve böylece bu tez, faşizmin dayanaklarından birini oluşturdu.

Gerçekçilik akımının öncüleri İngiltere’de John Constable, Almanya’da ise Ferdinand Kobell ve Carl Blechen sayılır. Ferdinand Georg Waldmüller ve Adolph Menzel gün ışığını ve güneşi empresyonistlerden (*izlenimciler*) daha önce kullanan ressamlardır.

Aynı yıllarda İngiltere’de bir grup sanatçı resmin Raffaello’yla kuralcılışarak içtenliğini yitirdiğini ve bozulmaya başladığını ileri sürerek ön-Raffaello (Pre-Raphaelist) Kardeşlik Derneği’ni kurdular. Derneğin en yetenekli üyelerinden birisi, bir İtalyan mültecinin oğlu olan Dante Gabriel Rossetti’ydi (1828-1882).

Gerçekçi, daha doğru bir deyişle doğacı (*natüralist*) akımın en önemli temsilcisi ve akıma “realizm” adını veren Gustave Courbet’dir (1819-1877). 1855 yılında Paris’te bir barakada açtığı kişisel sergisine “Le Realisme, Gustave Courbet” (*Gerçekçilik, Gustave Courbet*) adını verdi. Courbet, eski ustalardan edindiği boya tekniğini ve kültürünü kendi gözlemleriyle birleştirdi.

Gustave Courbet, sanat tarihinde ihtilalciliğiyle de bilinen, 1871’de Paris Komünü’ne katılmış bir ressamdır.

Marksizm, Paris Komünü sonrasında siyasi simge haline gelmişti. Ancak Komün’e giden süreçte Fransa ve Batı Avrupa solunu etkileyen üç önemli kişiden biri Proudhon’dur.³ Proudhon, sosyalizmden anarşizme uzanan görüşleriyle bilinen, güçlü ve etkileyici hitabet tarzıyla ve yazılarıyla çıkış arayan kitlelere enerji aşılayan parlak bir isimdi. Courbet, 1852’de Proudhon’la tanışmış ve onun düşüncelerini benimsemişti.

Fransız ekonomist ve düşünür Pierre Joseph Proudhon 1809’da doğmuştur. Anarşist sözcüğünün hakaret olarak kullanıldığı bir dönemde kendini “anarşist” olarak adlandıran ilk kişidir. 1840’ta “Mülkiyet Nedir?” adlı broşürünü yazmış ve bu sorusunu “Mülkiyet Hırsızlıktır!” diye cevaplamıştı. 1844’te Paris’te Alman göçmenleriyle ilişki kurmuş, Karl Marx’la da tanışmış, 1846’da “Sefaletin Felsefesi”ni yayınlamıştır. Karl Marx da bu kitaba karşı alaylı bir tonda “Felsefenin Sefaleti” adlı eleştirisini yazmıştı.

Proudhon, halkın eski törelerini, çağdaş toplumun bozmaya çalıştığı değerlerini savunmak için başkaldırır. Öğretisi bu yüzden hem devrimci hem de gelenekçidir. Kendisine inananlar arasında Tanrıtanımazlar olduğu gibi, Hıristiyanlar da vardır; faşistler olduğu gibi sendikacılar da vardır.

1846’da Proudhon yeniden Paris’e yerleşti. 1848 Devrimi’nde orada kaldı ve devrimin temel düşüncelerinin kendi düşünceleriyle uyuşmadığını kavradı. 4 Temmuz 1848’de milletvekili seçildi. Millet Meclisi’nde verdiği bir söylevde halktan “burjuvazinin kurbanı” diye söz edince şimşekleri üstüne çekti.

Prens Başkan’a yönelttiği saldırıdan ötürü de 1849’da üç yıl hapis ve 3,000 Frank para cezasına çarptırıldı. Cezaevinde yattığı sırada “Bir Devrimcinin İtirafı” adlı yapıtını yazdı.

Proudhon toplumun zanaat örgütlerine bağlı kalır ve büyük sanayinin gereklerinden doğan yeni yaşama biçimine karşı çıkar.⁴ Sanayideki gelişimin sonucu olarak artan kent nüfusu ve tekniğin getirdiği uzmanlaşma olgusu, devletin her bireyin yaşamına karışmasına neden olmuştur. Bir ülkedeki bireyler arasındaki ilişkiler öylesine karmaşık olmuştur ki, karmaşık bir yönetim aygıtının varlığı gerekir.

Proudhon’un temel düşüncesi adalettir. Ondaki adalet düşüncesi, bireysel sınırları aşar, toplumsal yaşamı kapsar. Yalnız onun sözünü ettiği adalet, daha çok, Tanrısal adalet olarak belirir: “Toplumları yöneten bu adalettir, siyasal yaşamın da merkezi odur.” Proudhon, özel mülkiyete karşı çıkarken, bu adaletin gereklerinden hareket eder. Mülkiyet insanların zararlıdır; çünkü işsizliği, üretim fazlasını, iflasları, yıkımları o doğurur. Proudhon, bir yandan özel mülkiyete karşı çıkarken, bir yandan da kolektif mülkiyet kavramını eleştirir. Ona göre liberal rejimler zayıfları sömürmekte, komünist rejimlerdeyse zayıflar güçlüleri ezmektedir. Öyleyse mülkiyet olmamalıdır.

Proudhon, toplumun işlemlerini sağlayan gerçek yasaların otoriteyle hiçbir ilgisi olmadığını ileri sürer. Bu yasalar yukarıdan dayatılmazlar, toplumun kendi doğasından çıkarlar. Bu yasaların özgürce ortaya çıkışı, toplumsal çabanın hedefidir. İstisnasız tüm partiler, iktidar peşinde koştukları için, mutlakiyetçiliğin çeşitlemeleridirler.

Proudhon’a göre, birbirlerinin özgürlüklerine saygılı insanlar arasındaki tek ilişki, özgür biçimde yapılmış bir sözleşmenin getirdiği zorunluluklara dayanan ilişkidir. Kendi hukuk kurallarına göre kurulmuş olan ve bireylerin yetkisini aşan devlet, her türlü meşru temelden yoksundur. Zaten otorite demek baskı demektir; üstün iktidar demek mutlak iktidar demektir. Bu böyle kabul edilince otoritenin savunucuları ister tutucu olsunlar ister sosyalist, bunun o kadar önemi yoktur. Proudhon, “insanın insan tarafından yönetilmesi köleliktir” der ve ekler: “Parti olmamalı, otorite olmamalı, bunların yerine insanın ve yurttaşın mutlak özgürlüğü olmalı.”⁵

Anarşist düşüncenin çeşitleri olan kolektivizm, anarşist komünizm ve anarko-sendikalizm, Proudhon’un teorisinden öğeler içerir.

Proudhon, 1858’de “Devrimde ve Kilisede Adalet” adlı yapıtında kiliseye çattığı için gene üç yıllık hapis cezasına çarptırıldı; bu yapıtı “dine ve ahlaka hakaret” sayılmıştı. Belçika’ya sığındı. Genel Aftan sonra Paris’e döndü; 1864’te öldü.

Courbet, kendisine verilen “Legion d’honneur” nişanını Güzel Sanatlar Bakanı’na bir mektup yazarak geri çevirmişti. Mektupta, şu ifadeler vardı:

“Hiçbir zaman, hiçbir durumda bunu kabul edemezdim. Hainliğin her yanda çoğaldığı, çıkarıcılığın herkesi böylesine sardığı bir günde ise hiç kabul edemem... Bu onuru bana bağışlayanın Hükümet eli olması da bir sanatçı olarak içimi rahatlatmıyor. Sanat konularında devleti yetkili görmüyorum.”

1854'te yazdığı bir mektupta şunları söylüyordu:

“İlkelerimden kıl payı olsun sapmadan, vicdanıma bir an olsun yalan söylemeden, birisinin hoşuna gitmek veya kolay satabilmek için bir karış tuval olsun boyamadan, yalnızca kendi sanatımla yaşamımın kazanacağı umut ediyorum.”⁶

Daha sonra 1871’de Paris Komününe katıldı, politik bir manifesto da yayımladı.

Paris Komünü’nün önemli kararlarından biri, Vendome Meydanı’ndaki sütunun yıkılmasıydı. Bu sütun Napolyon Bonaparte’ın Austerlitz zaferini temsil ediyordu, tepesinde de Napolyon’un Savaş Tanrısı Mars kılığında bir heykeli vardı. Yıkımı öneren, Sanatçılar Federasyonu Başkanı olan Gustave Courbet idi. Courbet bu yıkımı, “artık tarih olmuş emperyal hanedanın savaş ve ilhak fikirlerini temsil ettiği” gerekçesiyle önermişti.

Paris Komünü’nün devrilmesinden sonra sütun tekrar dikildi. Courbet yargılanıp altı ay hapse ve 10.000 frank para cezasına çarptırıldı. Cezaevinden çıktıktan sonra İsviçre’ye yerleşti ve orada öldü. 1850 yılında yaptığı "Ornan'da Gömme Töreni" ve 1851 yılında yaptığı “Taş Kıranlar” adlı resimleri sosyalist görüşü yansıtan resimler olarak kabul edilir.

Resim: Gustave Courbet. Taş kıranlar

Honoré Daumier de 72 gün süren Komün olayını başından sonuna kadar çalışmalarında yorumlamış bir sanatçıdır. Bu sürede bir müzeyi yönetme görevini de başarıyla yerine getirmiştir.

Komün yönetiminin ilk aldığı kararlardan biri, ölüm cezasının kaldırılmasıydı. Bu kararla birlikte XI. karargâha bağlı işçilerden oluşan 130. Komün taburu, Voltaire Anıtı önünde bulunan ve burjuva iktidarının simgesi olan bir giyotini gösteri amacıyla ateşe vermişlerdi. Daumier, en anlamlı tablolarından birini bu olayla ilgili olarak yaptı. Tabloda Voltaire’in heykelinin canlandığı ve koltuğundan kalkarak komüncü askerleri alkışladığı görülür.

1890 yılında Paris’te ilk anarşist öğrenciler grubu kuruldu. Bu yıldan itibaren birçok yazar ve ressam kendilerini anarşizmle özdeşleştirmeye başladılar. L’Hermitage dergisi, 1893’te çeşitli yazarlarla anket yaptı. Oscar Wilde bu ankete cevap verirken, bir zamanlar politik olarak tiranları desteklediğini, ama artık anarşist olduğunu belirtti.

Ressam Camille Pissaro ve oğlu Lucien, anarşist harekete dahil oldular. Camille ve Lucien Pissaro’nun yanı sıra Paul Signac, Felix Vallotton, Steinlen, Caran d’Ache ve Van Rysselberghe, Les Temps Nouveaux dergisi için illüstrasyonlar yapıyorlardı. Birkaç yıl sonra Vlaminc ve bazı Fov ressamı anarşist doktrini kabul ettiler.

Octave Mirbeau, Richepin, Laurent Tailhade, Bernard Lazare ve Paul Adam, Les Temps Nouveaux dergisinde yazılar yazıyorlardı. Sembolizm şair Stuart Merrill, derginin ekonomik krizlerden çıkmasına yardımcı olanlardan biriydi. 1892’de bir diğer sembolizm Francis Vielé-Griffin, çıkarmakta olduğu “Les Entretiens Politiques et Littéraires” adlı dergiyi anarşist edebiyatın yayın organına dönüştürdü. Bu derginin yazarları arasında Paul Valéry, Henry de Regnier, Remy de Gourmont ve Stéphane Mallarmé vardı. En şiddetli anarşist dergi olan L’Endehors, Emile Verhaeren ve Saint-Pol Roux gibi yazarların yazılarını yayınlıyordu. Neredeyse tüm sembolizm yazarlar anarşist edebiyatla bağlantı içindeydi. Nitekim Tolstoy ve Proudhon, sanatı, toplumsal ve ahlaki yeniden doğuş amacının bir aracı olarak görüyorlardı.

Gerçekçi akımın bir diğerk önemli temsilcisi Jean-Francois Millet'dir (1814-1875). Köylü bir çevreden gelen ve 1848 Devrimi'ni destekleyen bir sanatçı olan Millet, köylülerin yaşamını kapitalist düzenin yeni bir kölelik biçimi olarak gösterir.

Resim: Jean-Francois Millet. Başak toplayan kadınlar

1848 yılında Constable'ın izinden yürümek, doğaya yeni bir gözle bakmak, günlük yaşamı incelemek için bazı sanatçılar bir araya gelerek "Barbizon Ressamları" topluluğunu oluşturdular. Millet bu ressamların içinde figürlü kompozisyonlarıyla dikkati çeker.

¹Abdülbaki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Hüsrev Yolsal, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat, Ankara, 2008, s.1060.

² Adnan Turani, *Dünya Sanat Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s: 562

³ Diğerk önemli kişiler Rus anarşist Mikhail Bakunin ve Komün'ün lideri Louis-Aguste Blanqui'dir. Kaynak: Tolga Binbay, *Sol, Komün Derlerinden Geçti mi?* Gelenek Dergisi, s: 156.

⁴*Devrimler ve Karşıdevrimler Ansiklopedisi*, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1987, s.72.

⁵*Devrimler ve Karşıdevrimler Ansiklopedisi*, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1987, s.63.

⁶ E. H. Gombrich, *Sanatın Öyküsü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s: 511